

การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยกลไกการจัดการข้อมูลชุมชนเชิงพื้นที่:
กรณีศึกษาอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์^{*}

MOBILIZING POVERTY ALLEVIATION THROUGH A COMMUNITY-BASED DATA
MANAGEMENT MECHANISM: A CASE STUDY OF PHANOM DONG RAK DISTRICT,
SURIN PROVINCE

ลดาวัลย์ ปัญตะยัง^{1*}, นภาพรณ พัฒนฉัตรชัย², อุบลวรรณ สุวรรณภูสิทธิ์²

Ladawan Puntayoung^{1*}, Napapan Pattachatchai², Ubonwan Suwannapussit²

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ สุรินทร์ ประเทศไทย

¹Faculty of Humanities and Social Sciences, Surindra Rajabhat University, Surin, Thailand

²คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ สุรินทร์ ประเทศไทย

²Faculty of Management Science, Surindra Rajabhat University, Surin, Thailand

*Corresponding author E-mail: ladawan.young@gmail.com

*Tel: 089-224-2869

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาศักยภาพอาสาสมัครในพื้นที่ให้เป็นนักจัดการข้อมูลชุมชนที่มีบทบาทในการค้นหา สอบทานข้อมูล และสำรวจทุนของครัวเรือนยากจนในระดับพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ และ 2) ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการข้อมูลและวิเคราะห์ปัญหาความยากจนตามบริบทของพื้นที่ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยมีเครื่องมือวิจัย 1) หลักสูตรฝึกอบรมนักจัดการข้อมูลชุมชน 2) แบบสอบถามข้อมูลครัวเรือนยากจน และ 3) แนวทางการจัดเวทีเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ดำเนินการ 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การพัฒนาหลักสูตร 2) การเตรียมความพร้อม 3) การจัดเวทีการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม 4) การประยุกต์ใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบเพื่อวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาความยากจน และ 5) การปรับปรุงระบบการช่วยเหลือและสวัสดิการในพื้นที่ กลุ่มตัวอย่างจากการคัดเลือกอาสาสมัครในอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ แบบเจาะจง จำนวน 107 คน ผลการวิจัยพบว่า อาสาสมัครส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง 40 - 49 ปี สามารถยกระดับเป็น “นักจัดการข้อมูลชุมชน” โดยสำรวจข้อมูลครัวเรือนยากจนได้ 2,331 ครัวเรือน 55 หมู่บ้าน พบความคลาดเคลื่อนของข้อมูลภาครัฐในพื้นที่ ได้แก่ ครัวเรือนตกหล่น จำนวน 607 ครัวเรือน (ร้อยละ 35.21) และครัวเรือนร่วไหล จำนวน 396 ครัวเรือน (ร้อยละ 22.97) สะท้อนให้เห็นข้อจำกัดของฐานข้อมูลเดิมในการจำแนกสถานะความยากจนของครัวเรือน นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมส่งเสริมให้สามารถวิเคราะห์ปัญหาความยากจนในมิติทุนการดำรงชีพ 5 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนเศรษฐกิจ ทุนกายภาพ และทุนธรรมชาติ นำไปสู่การเชื่อมโยงข้อมูลสู่กระบวนการ

ตัดสินใจให้ความช่วยเหลือในระดับพื้นที่ กลไกดังกล่าวช่วยยกระดับความแม่นยำ ความทันสมัยของข้อมูลและผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างตรงเป้าหมาย

คำสำคัญ: การแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงพื้นที่, นักจัดการข้อมูลชุมชน, ทุนการดำรงชีพ, การมีส่วนร่วมของชุมชน, อำเภอพนมดงรัก

Abstract

This research aimed to: 1) Develop the capacity of local volunteers to become community data managers responsible for identifying, verifying, and surveying the livelihood assets of poor households in Surin Province; and 2) Promote participatory community learning processes for poverty data management and contextual poverty analysis. The study employed an action research approach integrating experiential learning (Kolb, 2015) and Design Thinking. The research instruments consisted of: 1) A community data manager training curriculum, 2) A poor household survey questionnaire, and 3) Experiential learning workshop guidelines. The research process was conducted through five stages: curriculum development, capacity preparation, participatory learning workshops, the application of Design Thinking for poverty analysis and problem-solving, and the improvement of local welfare and assistance systems. The purposive sample consisted of 107 local volunteers from Phanom Dong Rak District, Surin Province. The findings revealed that most volunteers were female and aged between 40 - 49 years. The participants were successfully transformed into “community data managers” capable of surveying 2,331 poor households across 55 villages. The study also identified significant discrepancies in government poverty databases, including 607 excluded households (35.21%) and 396 inclusion-error households (22.97%), reflecting limitations in the existing centralized poverty classification system. Furthermore, the participatory learning process enabled community members to analyze poverty conditions through five dimensions of livelihood assets: human, social, financial, physical, and natural capital. This process contributed to linking community data with local decision-making and targeted welfare assistance mechanisms. The findings suggest that community-based data management mechanisms can enhance the accuracy and timeliness of poverty data and strengthen area-based poverty alleviation efforts through participatory and context-sensitive approaches.

Keywords: Area-based Poverty Alleviation, Community Data Managers, Livelihood Assets, Community Participation, Phanom Dong Rak District

บทนำ

การจัดความยากจนถือเป็นวาระสำคัญระดับโลกภายใต้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) เป้าหมายที่ 1 มุ่งลดความยากจนในทุกมิติและสร้างหลักประกันในการเข้าถึงทรัพยากรและสวัสดิการอย่างทั่วถึง (Sustainable Development Solution Network, 2015) ประเทศไทยได้นำแนวทางดังกล่าวมาขับเคลื่อนผ่านนโยบายการพัฒนาที่ครอบคลุมผ่านโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับกำหนดมาตรการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2561) แต่ในทางปฏิบัติกลับพบปัญหาความคลาดเคลื่อนของข้อมูลสำคัญ 2 ลักษณะ ได้แก่ การตกหล่นของคนจนจริง (Exclusion Error) และการรั่วไหลของสวัสดิการไปยังผู้ที่ไม่ได้ยากจนจริง (Inclusion Error) ซึ่งมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 57 และ 11 ตามลำดับ (วีระวัฒน์ ภัทรศักดิ์กำจร, 2564) สะท้อนให้เห็นว่าการใช้ข้อมูลเชิงปริมาณจากฐานข้อมูลภาครัฐเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนที่มีความซับซ้อนในระดับพื้นที่ แต่จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลเชิงลึกรายครัวเรือนที่สะท้อนสภาพความเป็นจริงของชุมชนเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจเชิงนโยบายและการช่วยเหลืออย่างแม่นยำ (กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2563)

ข้อจำกัดสำคัญของการแก้ไขปัญหาความยากจนที่ผ่านมา คือ “คุณภาพของข้อมูล” และ “กลไกการจัดเก็บข้อมูล” ซึ่งมักมุ่งเน้นการดำเนินงานเชิงปริมาณเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของหน่วยงานส่วนกลาง ส่งผลให้อาสาสมัครในพื้นที่จำนวนมากทำหน้าที่เพียง “ผู้จัดเก็บข้อมูล” มากกว่าการเป็น “ผู้ใช้ข้อมูล” เพื่อวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาของชุมชน (ทิวากร เหล่าลือชา และคณะ, 2565) โดยอาสาสมัครจำนวนมากยังขาดทักษะในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก และมองว่าการสำรวจข้อมูลเป็นเพียงภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากภาครัฐ ไม่ได้เชื่อมโยงกับการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่ของตนเอง ส่งผลให้ข้อมูลที่ได้นั้นเน้นความครบถ้วนของแบบรายงานมากกว่าการสะท้อนสภาพความเป็นจริงของครัวเรือน นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนบางส่วนยังใช้ “ความรู้สึก” มากกว่าข้อมูลเชิงประจักษ์ในการกำหนดแนวทางช่วยเหลือ ทำให้คนจนกลุ่มเปราะบางเข้าไม่ถึงสวัสดิการอย่างเหมาะสม (พงษ์ชาญ ณ ลำปาง และคณะ, 2565)

จังหวัดสุรินทร์เป็นหนึ่งในจังหวัดที่มีความก้าวหน้าด้านรายได้น้อยที่สุดของประเทศ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563) โดยเฉพาะอำเภอพนมดงรักซึ่งมีสัดส่วนครัวเรือนยากจนสูงถึงร้อยละ 16.69 และมีลักษณะเป็นพื้นที่ชายแดนพหุวัฒนธรรม ทำให้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและการพึ่งพาทางสังคมอ่อนแอกว่าพื้นที่ชนบททั่วไป ส่งผลให้กระบวนการสอบทานข้อมูลขาดความสมบูรณ์ และอาสาสมัครในพื้นที่ขาดทักษะในการเก็บข้อมูลที่ซับซ้อนและละเอียดอ่อน ขณะเดียวกัน งานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับนักจัดการข้อมูลชุมชนส่วนใหญ่มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะการจัดเก็บข้อมูลหรือระบบฐานข้อมูลเชิงเทคนิค แต่ยังขาดการพัฒนา “กลไกปฏิบัติการเชิงพื้นที่” ที่สามารถเชื่อมโยงข้อมูลสู่การวิเคราะห์ปัญหาและการตัดสินใจร่วมของชุมชน (พงษ์ชาญ ณ ลำปาง และคณะ, 2565)

ด้วยเหตุนี้ การยกระดับอาสาสมัครในพื้นที่ให้เป็น “นักจัดการข้อมูลชุมชน” จึงมีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ โดยมุ่งพัฒนาทั้งทักษะการจัดเก็บข้อมูล กระบวนการคิดเชิงออกแบบ และความเข้าใจต่อปัญหาความยากจน เพื่อเปลี่ยนข้อมูลจาก “ตัวเลขในระบบ” ให้เป็น “เครื่องมือสร้างความเปลี่ยนแปลง” งานวิจัยนี้จึงมุ่งนำเสนอการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครสู่การเป็นกลไกปฏิบัติการที่สามารถ

วิเคราะห์ทุนการดำรงชีพ 5 มิติ ประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย และใช้ข้อมูลเป็นฐานในการออกแบบแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจนที่สอดคล้องกับบริบทจริงของพื้นที่ อันนำไปสู่การสร้างความเชื่อมั่นข้อมูลที่มีความแม่นยำ และการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนโดยคนในชุมชนเพื่อคนในชุมชนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครในพื้นที่ให้เป็นนักจัดการข้อมูลชุมชนที่มีบทบาทในการค้นหา สอบทาน ข้อมูล และสำรวจทุนของครัวเรือนยากจนในระดับพื้นที่จังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการข้อมูลและวิเคราะห์ปัญหาความยากจนตามบริบทของพื้นที่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ ควบคู่กับการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Kolb, D. A., 2015) และกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ข้อมูลเชิงปริมาณได้จากการสำรวจข้อมูลครัวเรือนยากจนและทุนการดำรงชีพ 5 ด้าน ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพได้จากการสรุปผลการเรียนรู้ การฝึกอบรมนักจัดการข้อมูลชุมชน และการจัดเวทีเรียนรู้เชิงประสบการณ์ เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้และการใช้ข้อมูลในการแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับพื้นที่

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรเป้าหมาย ได้แก่ อาสาสมัครในอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 107 คน ได้มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจง โดยมีเกณฑ์ ได้แก่ 1) อาศัยอยู่ในพื้นที่ 2) มีความเข้าใจบริบทชุมชน 3) มีทักษะการสื่อสาร 4) มีจิตอาสา และ 5) สามารถใช้เทคโนโลยีพื้นฐานได้

เครื่องมือวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพ ประกอบด้วย 1) หลักสูตรฝึกอบรมนักจัดการข้อมูลชุมชน 2) แบบสอบถามข้อมูลครัวเรือนยากจน และ 3) แนวทางการจัดเวทีเรียนรู้เชิงประสบการณ์ เครื่องมือทั้งหมดผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน โดยหลักสูตรและแนวทางการจัดเวทีเรียนรู้ได้รับการตรวจสอบความเหมาะสมของเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้ ส่วนแบบสอบถามได้รับการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โดยมีค่า IOC เท่ากับ 0.87 จากนั้นจึงนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงภาษา และเนื้อหาให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ก่อนนำไปใช้จริง

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย การวิจัยนี้เน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและชุมชน ผ่านวงจรการวางแผน ปฏิบัติ สังเกต และสะท้อนคิด (Plan-Act-Observe-Reflect) จำนวน 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การพัฒนาหลักสูตรพัฒนานักจัดการข้อมูลชุมชน (Plan) ดำเนินการระหว่างเดือนสิงหาคม - กันยายน 2564 โดยการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและช่องว่างทางทักษะจากประสบการณ์เดิมเพื่อนำไปสู่การออกแบบหลักสูตรที่บูรณาการองค์ความรู้ด้านข้อมูล ทุนการดำรงชีพ 5 มิติ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนเศรษฐกิจ ทุนกายภาพและทุนธรรมชาติ และทักษะการปฏิบัติงานในชุมชน

2. การเตรียมความพร้อมนักจัดการข้อมูลชุมชน (Plan-Act) ดำเนินการระหว่างเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน 2564 โดยรับสมัคร คัดเลือกอาสาสมัครในพื้นที่และพัฒนาศักยภาพผ่านการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ โดยเน้นทักษะ การเก็บ ตรวจสอบ และใช้ข้อมูล รวมถึงการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการปฏิบัติงาน

3. การจัดเวทีการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมในการจัดการข้อมูลครัวเรือนยากจน (Act-Observe-Reflect) ดำเนินการระหว่างเดือนธันวาคม 2564 - กุมภาพันธ์ 2565 ผ่านการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจริงและเวทีสะท้อนคิดร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตรวจสอบความถูกต้อง และปรับปรุงกระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่องตามวงจร การเรียนรู้เชิงประสบการณ์

4. การประยุกต์ใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน (Reflect-Plan) ดำเนินการ ระหว่างเดือนมีนาคม - เมษายน 2565 โดยวิเคราะห์ข้อมูลและกำหนดปัญหาร่วมกับชุมชนจำแนกกลุ่มเป้าหมาย เป็น 4 ระดับ ได้แก่ ระดับ “อยู่ลำบาก” คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.75 หมายถึง ครัวเรือนมีทุนการดำรงชีพต่ำ ขาดแคลนปัจจัยพื้นฐาน และมีภาวะพึ่งพิงสูง ระดับ “อยู่ยาก” คะแนนเฉลี่ย 1.76 - 2.50 หมายถึง ครัวเรือนมีทุน การดำรงชีพจำกัดและมีความเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงในการดำรงชีวิต ระดับ “อยู่พอได้” คะแนนเฉลี่ย 2.51 - 3.25 หมายถึง ครัวเรือนมีทุนเพียงพอต่อการดำรงชีพขั้นพื้นฐานและเริ่มมีความมั่นคงมากขึ้น และระดับ “อยู่ดีไม่จน” คะแนนเฉลี่ย 3.26 - 4.00 หมายถึง ครัวเรือนมีทุนการดำรงชีพเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้ (พงษ์ชาญ ญ ลำปาง และคณะ, 2565) และออกแบบแนวทางช่วยเหลือด้วยกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) เพื่อกำหนดการช่วยเหลือที่เหมาะสม

5. การปรับปรุงระบบการช่วยเหลือและสวัสดิการ (Act-Reflect) ดำเนินการระหว่างเดือนเมษายน - พฤษภาคม 2565 โดยพัฒนากลไกความร่วมมือเชิงเครือข่าย “บ้าน วัด โรงเรียน และส่วนราชการ” เพื่อบูรณาการ ข้อมูลสู่การจัดสวัสดิการอย่างตรงเป้าหมาย

การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย และ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยดำเนินการ ถอดบันทึกจากเวทีสะท้อนคิด การสนทนากลุ่ม และบันทึกภาคสนาม จากนั้นทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูล เข้ารหัส ข้อมูล (Coding) และสังเคราะห์ประเด็นสำคัญตามกรอบแนวคิดทุนการดำรงชีพและกระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ รวมถึงตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) จากการเปรียบเทียบ ระหว่างเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์ และเวทีสะท้อนคิดร่วมกัน

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้สามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 2 ประการ ดังนี้

1. การพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครในพื้นที่ให้เป็นนักจัดการข้อมูลชุมชนที่มีบทบาทในการค้นหา สอบทาน ข้อมูลและสำรวจทุนของครัวเรือนยากจนในระดับพื้นที่ พบว่า การพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครสามารถยกระดับ บทบาทจาก “ผู้เก็บข้อมูล” ไปสู่ “นักจัดการข้อมูลชุมชน” ที่มีความสามารถในการค้นหา สอบทาน และวิเคราะห์ ข้อมูลครัวเรือนยากจนได้อย่างเป็นระบบ โดยกระบวนการพัฒนาดำเนินการผ่านหลักสูตร ประกอบด้วย 5 หน่วย การเรียนรู้ และจัดการอบรมในรูปแบบออนไลน์ ซึ่งแต่ละหน่วยการเรียนรู้ มีรายละเอียดดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 เนื้อหาการเรียนรู้หลักตามวัตถุประสงค์ในแต่ละหน่วยของหลักสูตรนักจัดการข้อมูลชุมชน

ผลลัพธ์เชิงปริมาณ พบว่า มีอาสาสมัครที่ได้รับการพัฒนาเป็นนักจัดการข้อมูลชุมชน จำนวน 107 คน ครอบคลุม 4 ตำบล 55 หมู่บ้าน สามารถสำรวจข้อมูลครัวเรือนยากจนได้ จำนวน 2,331 ครัวเรือน จากเป้าหมาย 2,396 ครัวเรือน เหลือ 23 ครัวเรือนต่อคน สะท้อนถึงประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนและสัดส่วนนักจัดการข้อมูลชุมชนในพื้นที่อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์

ตำบล	จำนวนหมู่บ้าน	จำนวนนักจัดการข้อมูลชุมชน(คน)	เป้าหมาย (ครัวเรือน)	สำรวจจริง (ครัวเรือน)	ภาระงาน ครัวเรือนต่อคน
โคกกลาง	11	22	338	339	16
จิกแดก	12	23	351	350	16
ตาเมียง	12	23	677	677	30
บักได	20	39	1,030	965	27
รวม	55	107	2,396	2,331	23

ด้านคุณลักษณะของนักจัดการข้อมูลชุมชน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 86.32) อายุระหว่าง 40 - 49 ปี (ร้อยละ 38.46) และมีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ร้อยละ 52.99) โดยมีบทบาททางสังคมแบบทับซ้อน (Multiple Roles) เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) ซึ่งสะท้อนถึงการมีทุนทางสังคม (Social Capital) และทุนมนุษย์ (Human Capital) ที่เอื้อต่อการเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกในชุมชน ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการสำรวจข้อมูลภาครัฐ เช่น การสำรวจ จปฐ. (ร้อยละ 76.92) ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนต่อการพัฒนาทักษะด้านการจัดการข้อมูล นอกจากนี้ การเพิ่มความแม่นยำของฐานข้อมูลครัวเรือนยากจน โดยสามารถตรวจพบความคลาดเคลื่อนของข้อมูลได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) ครัวเรือน

ตกหล่น (Exclusion Error) คือ ครั้วเรือนที่ยากจนจริงแต่ไม่มีชื่ออยู่ในระบบทำให้ไม่ได้รับความช่วยเหลือ จำนวน 607 ครั้วเรือน (ร้อยละ 35.21) และ 2) ครั้วเรือนรั่วไหล (Inclusion Error) คือ ครั้วเรือนที่มีชื่ออยู่ในระบบว่าเป็นคนจนแต่ในความเป็นจริงไม่ได้ยากจน จำนวน 396 ครั้วเรือน (ร้อยละ 22.97) ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ความคลาดเคลื่อนของฐานข้อมูลครั้วเรือนยากจน

ตำบล	TPMAP*	Inclusion Error	Exclusion Error
ตาเมียง	493	85 (17.24%)	184 (37.32%)
บักได	754	144 (19.10%)	211 (27.98%)
โคกกลาง	206	74 (35.92%)	133 (64.56%)
จิกแตก	271	93 (34.32%)	79 (29.15%)
รวม	1,724	396 (22.97%)	607 (35.21%)

* TPMAP คือ ระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า (Thai People Map and Analytics Platform)

จากตารางที่ 2 สะท้อนให้เห็นว่าการใช้กลไกข้อมูลจากคนในชุมชนช่วยยกระดับความถูกต้อง (Validity) และความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของข้อมูลได้ดีกว่าการจัดเก็บโดยหน่วยงานภายนอก การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมสามารถสร้าง “กลไกต้นน้ำของข้อมูล” ที่มีประสิทธิภาพในระดับพื้นที่ อันนำไปสู่การยกระดับคุณภาพฐานข้อมูลเพื่อกำหนดนโยบายและการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างตรงเป้าหมายและยั่งยืน

2. การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการข้อมูลและวิเคราะห์ปัญหาความยากจนตามบริบทของพื้นที่ ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชน โดยบูรณาการแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) ได้แก่ ประสบการณ์ การสะท้อนคิด การสร้างแนวคิด และการทดลองปฏิบัติ โดยแบ่งเป็น 2 เวทีสำคัญ คือ 1) เวทีสะท้อนปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน และ 2) เวทีตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อเพิ่มความแม่นยำของข้อมูล โดยเฉพาะประเด็นด้านเศรษฐกิจของครั้วเรือนร่วมกับกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) การทำความเข้าใจปัญหา (Empathize & Define) การระดมความคิดและจำแนกกลุ่มเป้าหมาย (Ideate & Classify) และการออกแบบต้นแบบและทดสอบแนวทางการช่วยเหลือ (Prototype & Test) สามารถยกระดับศักยภาพนักจัดการข้อมูลชุมชนให้มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาความยากจนตามบริบทพื้นที่ได้อย่างเป็นระบบ ในมิติเชิงกระบวนการ พบว่า การลงพื้นที่และเวทีสะท้อนคิด (Reflection) ช่วยปรับฐานคิดของผู้ปฏิบัติจากมุมมองเชิงสงเคราะห์ไปสู่มุมมองเชิงโครงสร้าง โดยเกิดความเข้าใจ (Empathy) ต่อครั้วเรือนยากจนมากขึ้น และตระหนักถึงปัญหาการกีดกันทางสังคมซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จำกัดการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการ ทั้งนี้ นักจัดการข้อมูลชุมชนสะท้อนว่า

“เมื่อก่อนคิดว่าแค่ไปเก็บข้อมูลให้ครบตามแบบฟอร์มก็พอ แต่พอลงพื้นที่จริงจึงเห็นว่าหลายครั้วเรือนไม่กล้าพูดเรื่องหนี้สินหรือปัญหาความเป็นอยู่ ถ้าไม่ไปพูดคุยหลายครั้งจะไม่ได้ข้อมูลจริง” (ลาวรรณ สุมาลย์, 2565)

“เมื่อก่อนมองว่าเป็นงานที่หน่วยงานฝากให้ทำ แต่เมื่อได้เรียนรู้และเห็นปัญหาจริงในพื้นที่ ทำให้รู้ว่าถ้าข้อมูลไม่จริง คนที่ลำบากจริงก็อาจไม่ได้รับความช่วยเหลือ” (สมบูรณ์ ไชยแสน, 2565)

เสียงสะท้อนดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านเชิงทัศนคติของอาสาสมัครจาก ผู้เก็บข้อมูลไปสู่ นักจัดการข้อมูลชุมชนที่ตระหนักถึงความสำคัญของข้อมูลต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับพื้นที่

ภาพที่ 2 การจัดเวทีการเรียนรู้การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในกลุ่มย่อย และการนำเสนอผลการเรียนรู้ของนักจัดการข้อมูลชุมชน

ในมิติเชิงข้อมูล พบว่า นักจัดการข้อมูลชุมชนสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกได้ดีกว่าบุคคลภายนอก ส่งผลให้ข้อมูลมีความถูกต้องและสะท้อนสภาพจริงของครัวเรือนมากขึ้น ขณะเดียวกัน การวิเคราะห์ทุนการดำรงชีพ 5 มิติ โดยการจำแนกกลุ่มคนจน (Classify System) พบว่า ครัวเรือนยากจนมีข้อจำกัดทุนการดำรงชีพที่สะท้อนถึงความเปราะบางเชิงโครงสร้างของความยากจนในพื้นที่ ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ผลการประเมินทุนการดำรงชีพของคนจนทั้ง 5 มิติ ของอำเภอนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์

ทุนการดำรงชีพ	ค่าคะแนนเฉลี่ย	ระดับ
ทุนมนุษย์	2.64	อยู่พอได้
ทุนกายภาพ	3.27	อยู่ดี
ทุนเศรษฐกิจ	2.38	อยู่ยาก
ทุนธรรมชาติ	1.98	อยู่ยาก
ทุนทางสังคม	2.46	อยู่ยาก
ภาพรวม	2.55	อยู่พอได้

จากตารางที่ 3 พบว่า ทุนกายภาพมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด (3.27) อยู่ในระดับ “อยู่ดี” สะท้อนว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ยังมีที่อยู่อาศัยและสาธารณูปโภคพื้นฐานเพียงพอ ขณะที่ทุนทรัพยากรธรรมชาติมีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด (1.98) อยู่ในระดับ “อยู่ยาก” สะท้อนข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรและฐานการผลิตในระดับครัวเรือน ส่วนทุนทางสังคมและทุนเศรษฐกิจอยู่ในระดับ “อยู่ยาก” เช่นกัน แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดด้านเครือข่ายการพึ่งพาและความมั่นคงทางรายได้ของครัวเรือนเป้าหมาย

ในมิติเชิงปฏิบัติการ พบว่า กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันนำไปสู่การจำแนกครัวเรือนยากจนตามระดับความต้องการความช่วยเหลือ โดยพบว่า มีครัวเรือนที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วน จำนวน 288 ครัวเรือน โดยมีความต้องการหลัก ได้แก่ การได้รับบัญชี (169 ครัวเรือน) ที่อยู่อาศัย (51 ครัวเรือน) และการพัฒนาอาชีพ/รายได้ (32 ครัวเรือน) ซึ่งข้อมูลดังกล่าวถูกนำไปใช้ในการวางแผนและส่งเสริมความช่วยเหลืออย่างตรงเป้าหมาย ในมิติเชิงระบบ พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ส่งผลให้เกิดการพัฒนากระบวนการที่มีความแม่นยำ การส่งเสริมช่วยเหลืออย่างตรงเป้าหมาย และการสร้างกลไกการแก้ไขปัญหาความยากจนที่ยั่งยืน โดยกระบวนการดังกล่าวยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงทัศนคติของนักจัดการข้อมูลชุมชน และสามารถขยายผลไปยังพื้นที่อื่นได้ ความรู้สึกเป็น “เจ้าของ” งานแก้ไขปัญหาความยากจนของนักจัดการข้อมูลชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการออกแบบปฏิบัติการเชิงพื้นที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อันนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการช่วยเหลือที่สอดคล้องกับบริบทจริง ลดการกีดกัน และเสริมสร้างสวัสดิการแบบเกื้อกูลในชุมชน ขณะเดียวกัน ยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้ให้ข้อมูล” เป็น “ผู้ใช้ข้อมูล” โดยข้อมูลที่มีความถูกต้องแม่นยำกลายเป็นฐานในการร่วมคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจเชิงนโยบายระดับพื้นที่ ส่งผลให้เกิดกลไกการติดตามและส่งเสริมช่วยเหลืออย่างตรงเป้าหมาย รวมถึงการเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือในระดับฐานรากและสถาบันทางสังคม การบูรณาการนักจัดการข้อมูลชุมชนเข้ากับโครงสร้างการบริหารจัดการความยากจนในระดับพื้นที่จึงช่วยยกระดับทั้งคุณภาพข้อมูล กระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ และประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

การพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครในพื้นที่ให้เป็นนักจัดการข้อมูลชุมชนที่มีบทบาทในการค้นหา สืบหาข้อมูล และสำรวจทุนของครัวเรือนยากจนในระดับพื้นที่ อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครสามารถยกระดับบทบาทจาก “ผู้เก็บข้อมูล” ไปสู่ “นักจัดการข้อมูลชุมชน” ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับงานวิจัยของ จุฑามาศ โชติบาง และคณะ ที่ระบุว่า การพัฒนาแกนนำต้องเน้นทักษะการจัดการระบบข้อมูลผ่านขั้นตอนการค้นพบข้อเท็จจริงและการสะท้อนคิด เพื่อให้แกนนำมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ต่อได้ (จุฑามาศ โชติบาง และคณะ, 2554) นอกจากนี้ คุณลักษณะของอาสาสมัครส่วนใหญ่ที่มีบทบาททับซ้อน เช่น อสม. หรือ อพม. สะท้อนถึงการมีทุนทางสังคม (Social Capital) ที่เข้มแข็ง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าถึงข้อมูลเชิงลึก สอดคล้องกับแนวคิดของ ทิวกกร เหล่าลือชา ที่เน้นการสร้างนักบริหารจัดการเชิงพื้นที่จากคนในชุมชนที่มีจิตสาธารณะเพื่อสร้างความเชื่อมั่นและการยอมรับในการสำรวจข้อมูล ประสิทธิภาพของกลไกการจัดการข้อมูลระดับพื้นที่ (ทิวกกร เหล่าลือชา, 2567) และสอดคล้องกับแนวคิดระบบติดตามความยากจนโดยชุมชนในเวียดนาม และฟิลิปปินส์ ที่ชี้ว่า กลไกสะท้อนความยากจนระดับฐานรากที่มีประสิทธิภาพ คือ การให้อาสาสมัครในท้องถิ่นที่มีความเข้าใจบริบทเพื่อนบ้านเข้ามามีส่วนร่วมจัดเก็บและตรวจสอบข้อมูล (Vu, T. A., 2004); (Reyes, C. M. et al., 2004) ทั้งนี้ คุณลักษณะบทบาททับซ้อนทางสังคมและทักษะพื้นฐานของอาสาสมัครในพื้นที่ช่วยลดข้อกังวลด้านระดับการศึกษาและความคลาดเคลื่อนลงได้ เนื่องจากการฝึกอบรมเชิงเทคนิคอย่างเข้มข้น และมีกลไกภาคีเครือข่ายร่วมกับผู้เชี่ยวชาญภายนอกอย่างเป็นระบบ (Muhammad, Z., 2016)

การวิจัยพบความคลาดเคลื่อนของฐานข้อมูลเดิม (TPMAP) ทั้งในลักษณะครีวเรื่อนตกหล่น (Exclusion Error) และครีวเรื่อนร่วไหล (Inclusion Error) ซึ่งการใช้ชนในชุมชนตรวจสอบเพิ่มความถูกต้อง (Validity) ของข้อมูล ได้ดีกว่าหน่วยงานภายนอก สอดคล้องกับบทเรียนการแก้จนของประเทศไทยที่ถอดบทเรียนไว้ในโมเดล “2D 3M” โดยเฉพาะด้าน Data ที่เน้นการสำรวจข้อมูลให้ถูกต้องแม่นยำรายครีวเรื่อนเพื่อไม่ให้เกิดการแก้ปัญหาแบบเหวี่ยงแห (อักษรศรี พานิชสาส์น, 2565) เช่นเดียวกับ ทิวักร เหล่าลือชา ที่พบว่า กระบวนการพัฒนาระบบฐานข้อมูลที่พหุภาคี ยอมรับร่วมกันช่วยสร้างความเป็นเจ้าของข้อมูลและลดความผิดพลาดในการระบุเป้าหมาย (ทิวักร เหล่าลือชา, 2567) และสอดคล้องกับ Reyes, C. M. et al. รวมถึง Vu, T. A. ที่ระบุว่า ระบบการสำรวจสถิติความยากจนระดับชาติ แบบเดิม (เช่น Living Standards Measurement Survey: LSMS) มักเป็นเพียงการสำรวจเชิงสุ่มตัวอย่างในภาพกว้าง เพื่อตอบสนองส่วนกลาง จึงไม่สามารถสะท้อนข้อมูลเฉพาะถิ่น หรือระบุชื่อและพิกัดที่อยู่ของครีวเรื่อนยากจนในแต่ละพื้นที่ได้อย่างเฉพาะเจาะจง การใช้กลไกสามะโนครีวโดยคนในชุมชนจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการเติมเต็มช่องว่างทางสถิติ (Data gaps) เพื่อระบุตัวตนและลดอัตราการตกหล่นของคนจนที่แท้จริงออกจากระบบได้อย่างแม่นยำ (Reyes, C. M. et al., 2004); (Vu, T. A., 2004)

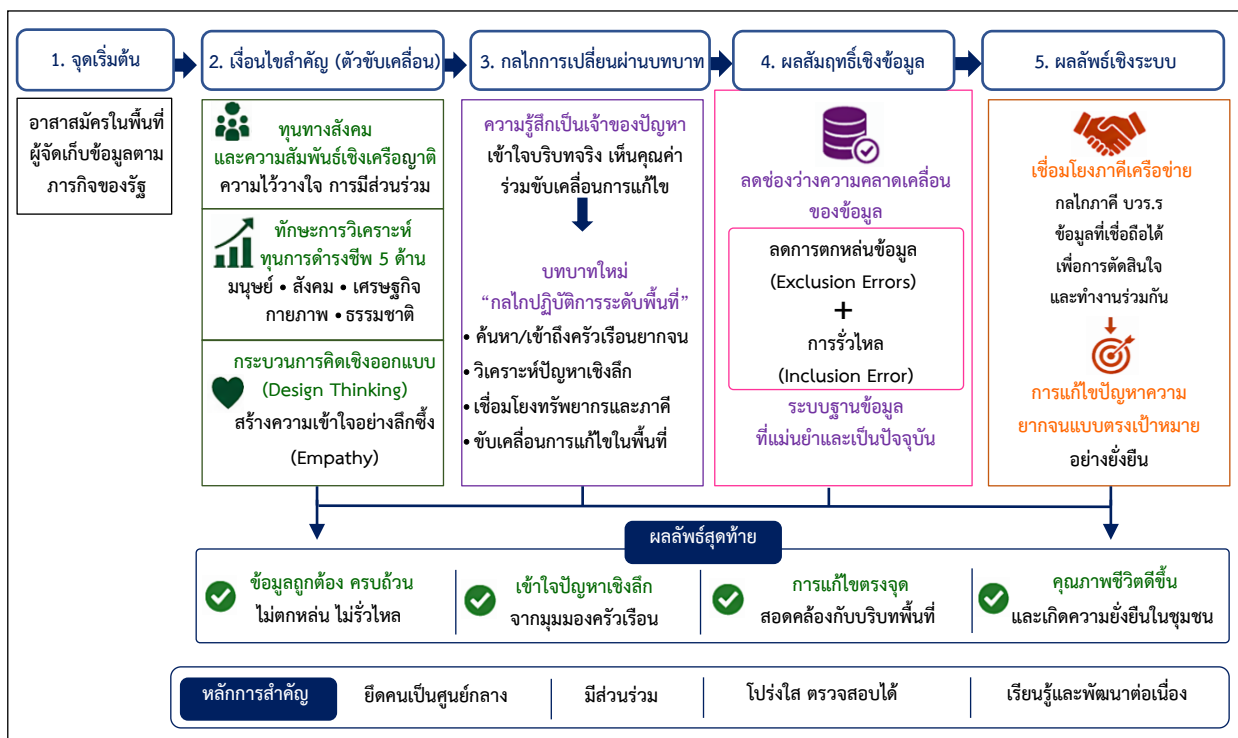
การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการข้อมูลและวิเคราะห์ปัญหาความยากจนตามบริบทของพื้นที่ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการสร้าง “นักจัดการข้อมูลชุมชน” ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมไม่ได้เป็นเพียงการเก็บข้อมูลตัวเลข แต่คือ การสร้างกลไกการเรียนรู้ ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับรูปแบบของ จันทิมา ล่ามแขก และอจิรภัส เพียรขุนทด ในโครงการ “คู่เสี่ยว เกี้ยวก่อย แก่จน” ที่ใช้กระบวนการ 4 ขั้นตอน (ชี้เป้า, ทำเข็มทิศ, บริหารจัดการ, ดูแลชีวิต) เพื่อค้นหาสาเหตุที่แท้จริงและปรับวิถีคิดของครีวเรื่อน (จันทิมา ล่ามแขก และอจิรภัส เพียรขุนทด, 2564) ขณะเดียวกัน ข้อค้นพบที่ชี้ว่าชุมชนต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วนในด้านสวัสดิการพื้นฐานและการพัฒนาอาชีพ ยังสอดคล้องอย่างยิ่งกับข้อสรุปของ Muhammad, Z. ที่ระบุว่า ปัจจัยสำคัญที่สุดที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการพัฒนาเชิงพื้นที่ คือ การออกแบบและเลือกประเภทกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นเร่งด่วน (Needs and Priority) ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนอย่างแท้จริง (Muhammad, Z., 2016) การประเมินผ่านกรอบทุน 5 มิติ จึงเป็นเครื่องมือที่มีความยืดหยุ่นสูงในการสะท้อนจุดเปราะบางจำเพาะถิ่นเพื่อนำไปสู่วิธีการแก้ไขที่ตรงจุด ความรู้สึกเป็น “เจ้าของ” งานของนักจัดการข้อมูลชุมชนนำไปสู่การเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้ให้ข้อมูล” เป็น “ผู้ใช้ข้อมูล” ในการตัดสินใจเชิงนโยบาย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วิบูลย์ รัตนารณวงศ์ และคณะ รวมถึงงานวิจัยของ สมบัติ กันบุตร และพระครูปริยัติวรารกร ที่เน้นว่าเมื่อชุมชนสามารถวิเคราะห์และใช้ข้อมูลเป็นฐานในการตัดสินใจเชิงนโยบายในระดับพื้นที่ จะนำไปสู่การสร้าง “สวัสดิการแบบเกื้อกูล” และกลไกการส่งต่อความช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพและตรงเป้าหมายในระยะยาว (วิบูลย์ รัตนารณวงศ์ และคณะ, 2563); (สมบัติ กันบุตร และพระครูปริยัติวรารกร, 2567) อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการจัดทำแผนพัฒนาและการกระจายอำนาจการบริหารจัดการจากล่างขึ้นบน (Bottom-up Approach) เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้อย่างคุ้มค่าและโปร่งใส (Muhammad, Z., 2016); (Reyes, C. M. et al., 2004); (Vu, T. A., 2004) ระบบดังกล่าวจะดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องและมั่นคง จำเป็นต้องได้รับการบรรจุเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลไกบริหารงานท้องถิ่นอย่างเป็นทางการ ผ่านข้อตกลงร่วมที่มีผลผูกพันทางกฎหมาย (MOA)

เพื่อกำหนดบทบาท หน้าที่ กรอบเวลา และทรัพยากรสนับสนุนของภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนให้ชัดเจนตั้งแต่ระยะแรกเริ่ม (Reyes, C. M. et al., 2004) ตามคุณลักษณะของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่พมดงรักมีความแตกต่างจากข้อจำกัดด้านบริบทและเพศสภาพที่ปรากฏในงานศึกษาของ Muhammad, Z. ที่พบข้อจำกัดทางวัฒนธรรมและศาสนาซึ่งจำกัดไม่ให้สตรีมีบทบาทนำหรือเข้าร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน (Muhammad, Z., 2016) ขณะที่บริบทของพื้นที่ศึกษาในสังคมไทย กลับพบว่า พลัสสตรีโดยเฉพาะเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) ซึ่งมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 86.32 กลายเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการข้อมูลชุมชน และเป็นทุนมนุษย์รวมถึงทุนทางสังคมที่ช่วยให้เข้าถึงข้อมูลเชิงลึกรายครัวเรือนได้ดีกว่าการสำรวจโดยบุคคลภายนอก ดังนั้น การนำโมเดลไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นจำเป็นต้องพิจารณาความแตกต่างด้านบริบทชุมชน โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ระดับการศึกษาและทักษะของอาสาสมัคร ตลอดจนภาระงานและความพร้อมของหน่วยงานท้องถิ่นร่วมด้วย เพื่อประเมินขีดความสามารถในการรองรับและรักษาความต่อเนื่องของระบบฐานข้อมูลในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

โมเดลองค์ความรู้ใหม่ดังกล่าวอธิบายกระบวนการเปลี่ยนผ่านบทบาทของอาสาสมัครในพื้นที่จาก “ผู้จัดเก็บข้อมูล” ตามภารกิจของภาครัฐ ไปสู่ “กลไกปฏิบัติการเชิงพื้นที่” ที่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของปัญหา โดยอาศัยทุนทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงเครือญาติเป็นฐานสำคัญ ผสานกับทักษะการวิเคราะห์ทุนการดำรงชีพ 5 มิติ และกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) เพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึกต่อบริบทของครัวเรือนยากจน กระบวนการดังกล่าวช่วยลดความคลาดเคลื่อนของข้อมูลทั้งในลักษณะคนจนตกหล่น (Exclusion Error) และคนจนไม่จริง (Inclusion Error) นำไปสู่การพัฒนาฐานข้อมูลที่มีความถูกต้อง แม่นยำ และเป็นปัจจุบัน ทั้งนี้ โมเดลดังกล่าวมีความแตกต่างจากแนวคิด “Area Manager” ซึ่งมุ่งเน้นบทบาทการบริหารจัดการข้อมูลและการประสานงานเชิงพื้นที่ ขณะที่โมเดลการวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับ “กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้สึกรับผิดชอบ” ของอาสาสมัครในชุมชน ผ่านการวิเคราะห์ทุนการดำรงชีพ 5 มิติ กระบวนการคิดเชิงออกแบบ และการเชื่อมโยงภาคี “บวร.ร.” ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน และส่วนราชการ เพื่อใช้ข้อมูลเป็นฐานในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างมีส่วนร่วมในระดับพื้นที่ ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 โมเดลกลไกการจัดการข้อมูลชุมชนสู่ปฏิบัติการเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจน
อย่างตรงเป้าหมายและยั่งยืน

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาอาสาสมัครนักจัดการข้อมูลชุมชนในอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ผ่านกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) และการใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน สามารถยกระดับอาสาสมัครจำนวน 107 คน ให้เป็นกลไกปฏิบัติการด้านข้อมูลในระดับพื้นที่ โดยสามารถจัดทำฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนได้ครอบคลุม 2,331 ครัวเรือน และช่วยลดความคลาดเคลื่อนของฐานข้อมูลภาครัฐทั้งในมิติคนจนตกหล่น (Exclusion Error) และคนจนไม่จริง (Inclusion Error) อันนำไปสู่การจำแนกกลุ่มเป้าหมายตามทุนการดำรงชีพ 5 มิติ และการส่งต่อความช่วยเหลือที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาจริงในพื้นที่ นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการยังช่วยเปลี่ยนบทบาทอาสาสมัครจาก “ผู้เก็บข้อมูล” ไปสู่ “นักจัดการข้อมูลชุมชน” ที่สามารถเชื่อมโยงข้อมูลสู่การวิเคราะห์ปัญหา การตัดสินใจ และการออกแบบแนวทางช่วยเหลือร่วมกับภาคีเครือข่ายในระดับพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรส่งเสริมการบูรณาการ “ข้อมูลชุมชน” เข้ากับ “ระบบข้อมูลภาครัฐ” ผ่านกลไกคณะทำงานระดับพื้นที่ ที่ประกอบด้วย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานสวัสดิการผู้นำชุมชน และนักจัดการข้อมูลชุมชน เพื่อทำหน้าที่สอบถาม ปรับปรุง และรับรองข้อมูลร่วมกันอย่างเป็นทางการ ก่อนส่งเข้าสู่ระบบฐานข้อมูลของรัฐ อันจะช่วยลดข้อจำกัดของระเบียบราชการที่มีลักษณะรวมศูนย์และทำให้ข้อมูลมีความทันสมัยสอดคล้องกับสถานการณ์จริงของครัวเรือนมากขึ้น นอกจากนี้ ควรกำหนดช่องทางให้ข้อมูลจากชุมชนสามารถเชื่อมโยงเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจด้านสวัสดิการและการช่วยเหลือในระดับพื้นที่ได้โดยตรง

สำหรับการขยายผลโมเดลไปยังพื้นที่อื่น ควรเตรียมความพร้อมอย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่ 1) การแสวงหาความร่วมมือจากทีมอาสาสมัครที่มีความไว้วางใจและเข้าใจบริบทชุมชน 2) การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานภาครัฐในการนำข้อมูลไปใช้จริงในกระบวนการช่วยเหลือ และ 3) การพัฒนาระบบข้อมูลกลางที่สามารถปรับปรุงและเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาความยั่งยืนของกลไกการจัดการข้อมูลชุมชนภายหลังสิ้นสุดโครงการ รวมถึงการพัฒนาระบบนิเวศข้อมูลหรือแพลตฟอร์มดิจิทัลที่สามารถเชื่อมโยงและปรับปรุงข้อมูลร่วมกับหน่วยงานภาครัฐแบบปัจจุบัน (Real-time) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงโครงสร้างอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะพื้นที่อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีบริบททางสังคมและทุนทางสังคมเฉพาะพื้นที่ ส่งผลให้การนำโมเดลไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นจำเป็นต้องพิจารณาความแตกต่างด้านบริบทชุมชน ความพร้อมของอาสาสมัคร และศักยภาพของหน่วยงานท้องถิ่นร่วมด้วย

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณทุนสนับสนุนจากหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) ปีงบประมาณ 2564 สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ภายใต้ โครงการวิจัยการพัฒนาภาคีเครือข่ายด้วยนวัตกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในจังหวัดสุรินทร์แบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ สัญญาเลขที่ A14F640102

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2563). สมุดปกขาว อววน.กับการขจัดความยากจนอย่างตรงจุด. เรียกใช้เมื่อ กันยายน 4 2564 จาก https://www.nxpo.or.th/th/wp-content/uploads/2021/01/2020.10.16-Poverty-to-prosperity_V2.0.pdf
- จันทิมา ล่ามแขก และอจิราภัส เพียรขุนทด. (2564). การแก้ไขปัญหาความยากจนแบบบูรณาการ: กรณีศึกษาโครงการคู่เสี้ยว เกียวก้อย แก้วจัน คนขอนแก่น. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, 21(2), 109-122.
- จุฑามาศ โชติบาง และคณะ. (2554). การพัฒนาแกนนำในการจัดการระบบฐานข้อมูลชุมชน. พยาบาลสารมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 38(4), 15-25.
- ทิวากร เหล่าลือชา. (2567). การพัฒนาพื้นที่วิจัยเชิงยุทธศาสตร์เมืองชายแดนแบบบูรณาการพหุภาคี เพื่อขจัดความยากจนและสร้างโอกาสทางสังคม กรณีศึกษาจังหวัดมุกดาหาร (SRA) ด้วยแนวคิด “คุยกันทั้งจังหวัด” ระยะที่ 1. วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 8(3), 34-45.
- ทิวากร เหล่าลือชา และคณะ. (2565). การพัฒนาพื้นที่เชิงบูรณาการแบบร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ กรณีศึกษาพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร ระยะที่ 1. วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 6(2), 154-163.
- พงษ์ชาญ ณ ลำปาง และคณะ. (2565). การพัฒนาภาคีเครือข่ายด้วยนวัตกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในจังหวัดสุรินทร์แบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

- ลาวรรณ สุมาลย์. (25 ม.ค. 2565). การสะท้อนบทเรียนการจัดเก็บข้อมูลครัวเรือนยากจน. (ลดาวัลย์ ปัญตะยัง, ผู้สัมภาษณ์)
- วิบูลย์ รัตนภรณ์วงศ์ และคณะ. (2563). การพัฒนารูปแบบการแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนในประเทศไทย. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 5(4), 261-280.
- วีระวัฒน์ ภัทรศักดิ์กำจร. (2564). ปัญหากระบวนการกำหนดนโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา, 9(2), 18-38.
- สมบัติ กันบุตร และพระครูปริยัติวรารกร. (2567). การจัดการข้อมูลชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ของตำบลน้ำคำ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่. วารสาร มจร โกศยปริทรรศน์, 2(1), 1-15.
- สมบูรณ์ ไชยแสน. (25 ม.ค. 2565). การสะท้อนบทเรียนการจัดเก็บข้อมูลครัวเรือนยากจน. (ลดาวัลย์ ปัญตะยัง, ผู้สัมภาษณ์)
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและเหลื่อมล้ำของประเทศไทย ปี 2562. เรียกใช้เมื่อ 4 กันยายน 2564 จาก https://www.nesdc.go.th/wordpress/wp-content/uploads/2025/04/article_20201103153003.pdf
- สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2561). ปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจนในสังคมไทย. วารสารไทยคู่ฟ้า, 4(2), 5-15.
- อักษรศรี พานิชสาส์น. (2565). ถอดบทเรียนแก่นแบบจีน ด้วยแนวทาง 2D 3M. วารสารรัฐภูมิรักษ์, 64(1), 75-84.
- Kolb, D. A. (2015). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. (2nd ed.). New Jersey: Pearson Education.
- Muhammad, Z. (2016). Improving quality of life through community-based participatory development in Nigeria: Explanatory factors for success and failure. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 222, 151-159. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.05.206>.
- Reyes, C. M. et al. (2004). *Community Based Monitoring System: A Tool to Fight Poverty*. Retrieved May 18, 2022, from https://www.pep-net.org/sites/pep-net.org/files/typo3doc/pdf/CBMS-GRB/METHODOLOGY_WORKSHOPS/Tool_fight.pdf
- Sustainable Development Solution Network. (2015). *Getting Started with the Sustainable Development Goals: A Guide for Stakeholders*. Retrieved April 5, 2022, from <https://www.local2030.org/library/166/Getting-Started-with-the-Sustainable-Development-Goals-A-Guide-for-Stakeholders.pdf>
- Vu, T. A. (2004). *Can CBPMS Become a National System?* (Working Paper 2004-08). Retrieved May 1, 2022, from <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/server/api/core/bitstreams/7cba4dde-9ac4-4022-ab3f-d476b3ad37ad/content>